

ŠTÚDIE

K ORGANIZÁCII A VOJENSKÝM ASPEKTOM
POVSTANIA BANÍKOV V BANSKEJ BYSTRICI
V ROKOCH 1525 - 1526

PAVOL MALINIAK

MALINIAK, P.: On the Organisation and Military Aspects of the Miners' Uprising in Banská Bystrica (1525–1526). *Vojenská história*, 4, 29, 2025, pp 7-24, Bratislava.

Thanks to the research of historian Peter Ratkoš, the social conflict involving mineworkers in Banská Bystrica, Banská Štiavnica, and Hodruša during 1525–1526 has become one of the most thoroughly examined topics in Slovak medieval historiography. Advances in the processing of archival collections, together with heuristic and interpretative shifts since 1989, allow for the revision, supplementation, and refinement of existing knowledge concerning the course, organisation, and territorial extent of the uprising's various stages. New findings include testimony regarding the fire in Banská Bystrica at the conclusion of the revolt, information on the insurgents' potential allies at Ľupča Castle, and details of the suppression of the uprising based on correspondence between the towns of Banská Štiavnica and Kremnica.

Keywords: Miners' uprising, mining towns, Banská Bystrica, Peter Ratkoš.

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2025.29.4.1>

Ozbrojené vystúpenie baníkov na území Slovenska v závere stredoveku tvorí už dlhodo-
bo akceptovanú súčasť obrazu národných dejín. Banícke povstanie dotvára v regionálnom
rámcí bežnú predstavu o predmoháčskej kríze v Uhorsku. Vnímanie tejto konfliktnej histo-
rickej etapy nebolo však ustálené a vo významnej miere ho utvárali turbulentné spoločenské
pomery od polovice 20. storočia. Začiatky vedeckého záujmu o tému sú neodmysliteľne
spojené s predstaviteľom zakladateľskej generácie slovenských historikov Petrom Ratko-
šom. Súčasná bádanie preto problematiku sleduje v úzkom vzťahu s vývojom domácej i za-
hraničnej historiografie. Okolnosti, za ktorých sa sociálny zápas baníkov dostal do popredia
historického výskumu, sú nemenej zaujímavé ako samotný fenomén povstania.

Orientáciu na banícke povstanie zvýraznil nútený odchod P. Ratkoša z miesta odborného
asistenta v Historickom seminári Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave na
pozíciu interného pracovníka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a umení v roku
1950. Bol v tom čase mladým a perspektívnym medievistom, v kádrových previerkach bol
však opakovane upodozrievaný z ľudáctva, klerikalizmu a buržoázneho nacionalizmu. Mal
preto preukazovať osvojenie marxistickej metódy výskumu. Okrem iných vybraných tém
(zvlášť dejiny husitstva) predstavovalo banícke povstanie v uvedenom novokoncipovanom
výskume významný doklad o triednych bojoch na slovenskom území.¹ Dejinám baníctva
Ratkoš venoval pozornosť už pred nástupom do akadémie. K širšie formulovanému báda-
ateľskému zámeru najprv uverejnil úvodné štúdie pojednávajúce o hospodárskych, spo-
ločenských a politických predpokladoch baníckeho povstania a nadväzujúcich náboženských

¹ Tento text je výstupom z riešenia projektu VEGA 1/0148/24 Mocenské, duchovné a intelektuálne elity
moháčskeho obdobia v Uhorsku.

HUDEK, Adam. *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Historický
ústav Slovenskej akadémie vied, 2010. s. 97 – 98, 100 – 101, 103, 158; KALUS, Peter. *Die Fugger in der Slowakei*.
Augsburg : Wißner, 1999, s. 150 – 151, pozn. 540.

pomeroch.² Súbežne bol v *Historickom časopise* vydaný preklad štúdie maďarského historika (rovnako generačne blízkeho) hospodárskych dejín Gusztáva Heckenasta o baníckom povstaní. V prípade staršej uhorskej historiografie upozorňoval na jej nepriateľský postoj voči baníckemu hnutiu. Predstavil prehľad poznatkov o boji baníkov na základe bansko-štiavnického mestského archívu. Zdôraznil pritom, že išlo o prvé ozbrojené hnutie robotníctva v Uhorsku.³ Hoci autor pojednával o téme z marxistického pohľadu, redakčná poznámka mu vytýkala nedostatočný výskum národnostných pomerov.

Výrazný posun vo výskume priniesla edícia dokumentov k baníckemu povstaniu, ktorú Peter Ratkoš publikoval v roku 1957. Dokumenty boli prvým zväzkom z edičného radu Slovenský historický archív. Sprístupnili škálu pramenného materiálu: listiny, listy, súdne aktá, účty a inventáre, ale aj naračný prameň – pamätný spis Jána Dernschwama. V prevažnej miere išlo o pramene uverejnené prvýkrát, pričom dominoval materiál z magistrátov miest Banská Bystrica a Banská Štiavnica, v menšej miere aj z Kremnice. V rámci ďalších fondov boli ešte relatívne početnejšie zastúpené mandáty a listy uložené vo vtedajšom Krajinskom archíve v Budapešti.⁴ Najmä na základe tejto edície pripravil krátko nato nemecký numizmatik a historik baníctva Günther Probszt štúdiu o sociálnych príčinách povstania baníkov. Vyjadril prekvapenie nad dovtedajším nespracovaním témy, ale poukázal aj na ideologickú predpojatosť v prácach Heckenasta a Ratkoša. Vyzdvihol však publikovanie dokumentov v originálnom znení, ktoré takúto tendenciu skôr oslabuje a „dostatočne jasne odráža rozpoloženie banského robotníctva“. Všimol si aj staršie konfesijné rozpory v hodnotení náboženských pomerov. Podľa jeho slov tento problém zobrazila edícia v úplne novom svetle.⁵ Iste i kvôli jazykovej dostupnosti *Dokumenty* následne používali popri domácich často aj rôzni zahraniční bádatelia.

Pramenná edícia bola východiskom pre Ratkošovu monografiu o povstaní vydanú v roku 1963. Heuristickú základňu rozšíril aj o výskum v ďalších, zvlášť v zahraničných archívoch. O systematickom výskume vypovedalo podrobné členenie práce, v ktorej popri jednotlivých fázach ozbrojeného zápasu baníkov priblížil jeho hospodárske a sociálne príčiny (znehodnotenie mince, mzdové požiadavky). Zamerail sa zároveň na náboženské (plebejská reformácia) a politické okolnosti, v rámci ktorých malo povstanie prebiehať. Optiku národných dejín zvyrazňoval exkurz pojednávajúci o podiele slovenského obyvateľstva medzi banskými robotníkmi.⁶ Dielo oficiálne reflektovali českí historici. V recenzii monografie sa najprv objavila opatrnejšia kritika začleňovania baníckeho povstania do súvislostí nemeckej sedliackej vojny. Kontakt s Nemeckom bolo možné doložiť iba v prípade myšlienok reformácie, inak hnutie baníkov preukázateľne vychádzalo z miestnych pomerov. Súčasne bola problematizovaná téza, či skutočne išlo o najmohutnejšie protifeudálne vystúpenie (slovenského) ľudu na sklonku uhorského feudalizmu. Ďalšia recenzia priniesla výhrady k jednostrannému kritickému hodnoteniu úlohy Fuggerovcov v Uhorsku, ale aj pochybnosti

² RATKOŠ, Peter. Predohra baníckeho povstania v našich banských mestách v rokoch 1525/1526. In: *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 3, s. 353 – 405; RATKOŠ, Peter. Banícke povstanie 1525 – 1526 a reformačná ideológia na Slovensku. In: *Československý časopis historický*, 1954, roč. 2, č. 3, s. 400 – 416.

³ Štúdia pôvodne vyšla v roku 1952 v časopise Századok. HECKENAST, Gustáv. Banskobystrické banícke povstanie (1525 – 1526). In: *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 1, s. 71 – 104.

⁴ RATKOŠ, Peter (ed.). *Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525 – 1526)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1957. s. 16 – 17.

⁵ PROBSZT, Günther. Die sozialen Ursachen des ungarischen Bergarbeiteraufstandes von 1525/26. In: *Zeitschrift für Ostforschung*, 1961, Bd. 10, Nr. 3, s. 401 – 403, 408.

⁶ RATKOŠ, Peter. *Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963. 340 s.

o tom, či vtedajšie poznatky o politickom vývoji v predmoháčskom Uhorsku umožňujú vyslovovať „jasné a nekompromisné tézy“.⁷ Prevažovali však pozitívne hodnotenia, k čomu zrejme prispel rozsah a nesporná heuristická náročnosť diela.

V nasledujúcom období sa už Peter Ratkoš téme systematicky nevenoval. V priebehu 70. rokov sa ešte vrátil k interpretácii povstania, kde zopakoval myšlienky o jeho revolučnom charaktere a spoločnom postupe slovenských a nemeckých baníkov. Uvažoval o dôvodoch absencie pramenného materiálu z plebejského prostredia (v dôsledku negramotnosti a predpokladanej skartácii). Výstižne pripomenul disproporciu, keď zachované pramene obvykle pochádzajú z prostredia elít. Konštatoval zároveň malé zastúpenie údajov o konkrétnych vodcoch a účastníkoch povstania.⁸ Interpretačný rámec vymedzený dobovými politickými pomermi uzatváral príspevok venovaný súvislostiam medzi nemeckou sedliackou vojnou a baníckym povstaním. Pripustil, že chýbajú spoľahlivé a priame doklady o vplyve ideového vodcu sedliakov Tomáša Müntzera v uhorských (stredoslovenských) banských mestách. Poukázal na vplyv radikálnej reformácie, ale i osmanské ohrozenie a nevyhovujúcu finančnú situáciu Uhorska.⁹ Tieto okolnosti baníckeho povstania napokon zohľadňuje aj súčasné bádanie.

Spracovávanie a sprístupňovanie archívnych fondov medzitým umožnilo rozšíriť pramennú základňu a precizovať staršie výskumy. Nenahradiťelné miesto nadobudla dlhoročná práca banskobystričského archívára Ctibora Matulaya. Po prerušení činnosti v dôsledku politických perzekúcií v pozícii brigádnika pristúpil k usporiadaniu stredovekých písomností mestského archívu. Následne v podobe dvojzväzkového registrového katalógu pre bádanie sprístupnil kľúčový fond magistrátu mesta Banská Bystrica. Matulay identifikoval ďalšie dovtedy neznáme pramene k baníckemu povstaniu: komunikáciu mesta s panovníckym dvorom, korešpondenciu mešťanov a cenné svedecké výpovede počas vyšetrovania nepokojov. Tieto pramene spresňujú chronológiu udalostí aj rozsah povstania.¹⁰ Za porovnateľnú možno považovať prácu banskoštiavnického archívára Mikuláša Čelka, ktorý v štrnástich zväzkoch inventára usporiadal podobne rozsiahly fond magistrátu mesta Banská Štiavnica. V porovnaní s edíciou dokumentov o baníckom povstaní rovnako zahŕňa nové pramene, najmä listy adresované mestu.¹¹

⁷ VÁLKA, Josef. Peter Ratkoš, Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1963. In: *Historický časopis*, 1964, roč. 12, č. 2, s. 257 – 261; JANÁČEK, Josef. Základní monografie o slovenském hornickém povstání 1525/1526. Peter Ratkoš, Povstanie baníkov na Slovensku 1525 – 1526. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1963, str. 340. In: *Československý časopis historický*, 1964, roč. 12, č. 4, s. 544 – 546.

⁸ RATKOŠ, Peter. K hodnoteniu triednych aspektov v baníckom povstaní na Slovensku v rokoch 1525 – 1526. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, 1979, roč. 9, s. 10 – 21.

⁹ SKLADANÝ, Marián. Der Deutsche Bauernkrieg und der Aufstand der Bergleute in den mittelslowakischen Städten. In: KELLING, Dieter a kol. *Brücken : Germanistisches Jahrbuch DDR – ČSSR 1988/89*. Prag : Lektorat für deutsche Sprache und Literatur beim Kultur- und Informationszentrum der DDR, 1989, s. 123 – 127.

¹⁰ MATULAY, Ctibor (ed.). *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536 I – II*. Bratislava : Archívna správa MV SSR, 1980. 593 s. Doplnený materiál vymenoval RATKOŠ, Peter. Matulay Ctibor, *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536*, I. a II. zväzok. Archívna správa MV SSR, Bratislava 1980, 593 s. In: *Slovenská archivistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 136. K Matulayovmu pôsobeniu JAKUBÍK, Ján. Matulay, Ctibor (Tibor). In: ŽAŽOVÁ, Henrieta a kol. *Biografický slovník slovenských archivárov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov a Odbor archívov a registratúr MV SR, 2023, s. 647 – 649.

¹¹ Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA BB), pracovisko Archív Banská Štiavnica (ďalej p. ABŠ), fond Magistrát mesta Banská Štiavnica (ďalej MMBŠ). Materiál tvoria najmä listiny, listy a súdne aktá do roku 1534. Spracovávanie prebiehalo od roku 1992. Posledný zväzok inventára pochádza z roku 2018.

Okrem postupu v sprístupňovaní archívneho materiálu prinieslo bádanie po roku 1989 niekoľko určujúcich zmien. Hodnotenia Ratkošovho výskumu baníckeho povstania pochopteľne upozornili na ideologickú podmienenosť jeho diela (v škále od príkreho odsúdenia marxistických deformácií k menej závažnému odkazovaniu na formalizmus a kliše). Naďalej pritom ide o najkomplexnejšie spracovanie témy, ktorá sa tak dostala do širšieho povedomia, hoci význam povstania baníkov bol preceňovaný.¹² Monografia napísaná emotívnym a sugestívnym jazykom bude iste ovplyvňovať i nasledujúce výskumy.

Odhlídnuc od dobových interpretácií triednych bojov, zostáva aktuálnou otázka, akým spôsobom sa autocenzúra prejavila v selekcii zdrojov a v proporcii jednotlivých tematických okruhov. Ďalšou skutočnosťou je posun historiografie o dejinách baníctva v Uhorsku, resp. na území Slovenska v uplynulých desaťročiach. Intenzívny záujem o štúdium administratívnych, hospodárskych a technických či technologických aspektov baníctva (aj hutníctva a mincovníctva) v ére podnikania Thurzovcov a Fuggerovcov doplnil nové zistenia o príčinách povstania baníkov. Súbežne sa rozvinul detailný výskum panovníckeho dvora, súperiacich politických zoskupení a ich aktérov.¹³ Stav poznania vytvára vhodné predpoklady pre návrat k téme baníckeho povstania, zvlášť vo vzťahu k dejinám vojenstva.

Predložený príspevok neskúma ekonomické a sociálne súvislosti povstania, ktoré vyžadujú samostatné bádanie. Cieľom je overenie doterajších interpretácií a zistení o otvorenom konflikte baníkov (banského robotníctva), ktorý opakovane viedol k ozbrojeným stretom. Pozornosť sústredím najmä na doplnenie poznatkov o najintenzívnejšej záverečnej etape povstania. Zameriam sa zároveň na postup regionálnej opozície voči povstaniu, na spresnenie jeho priestorového rozsahu a niektoré doposiaľ prehliadané pramene o jeho potlačení.

Za medzník v aktivitách baníkov sa považujú udalosti v polovici mája 1525. Po štrajku, do ktorého vstúpili najmä pre nízke mzdy, uzavreli s faktormi mediarskeho podniku pred banskobystrickou mestskou radou, kastelánom Zvolenského panstva a zástupcami Zvolenskej stolice 16. mája dohodu. Výsledkom mala byť úprava mzdy a záväzok robotníkov k poslušnosti. Po nenaplnení podmienok sa v piatok pred Turícami (2. júna) zhromaždili baníci a ďalší robotníci na poli pred Banskou Bystricou, kam prišli ozbrojení. Rokovania s nemenovanými zástupcami baníkov viedol faktor Ján Ploss, ktorý najprv odmietal zvýšiť mzdu. To baníkov pobúrilo, začali bubnovať na dvoch vojenských bubnoch (*heerpawcken*), zoradili sa pod dvomi vojenskými zástavami (*heerfanen*) a odtiahli cez vršok späť do poľ-

¹² KALUS, *Die Fugger*, s. 11, 149 – 151; SKLADANÝ, Marián. Fuggerovci na Slovensku. In: DANIŠ, Miroslav a kol. *Acta historica Posoniensia I. Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania. Zborník k životnému jubileu Mariána Skladaného*. Bratislava : Stimul, 2001, s. 13; LACKO, Miroslav. Sociálne hnutie banského robotníctva v rokoch 1525 až 1526 a jeho vplyv na život v banskobystrickom regióne. In: KLADIVÍK, Eugen a kol. *Z histórie medenorudného baníctva v banskobystrickom regióne*. Banská Bystrica : KB press, s.r.o., 2005, s. 38 – 39, 42; ČELKO, Mikuláš. Baníctvo a Banská Štiavnica v období pôsobenia komorských grófov Turzovcov. In: LACKO, Miroslav a kol. *Montánna história 4. 2011*. Limbach : Slovenská spoločnosť pre hospodárske a sociálne dejiny, 2012, s. 25.

¹³ HEISS, Gernot. Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521 – 1531. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1974, Vol. 82, No. 1 – 2, s. 128 – 142; KUBINYI, András. *Stände und Ständestaat im spätmittelalterlichen Ungarn*. Herne : Gabriele Schäfer Verlag, 2011. s. 253 – 364; FUNDÁRKOVÁ, Anna. Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská. In: *Historický časopis*, 2000, roč. 48, č. 2, s. 243 – 252; SKLADANÝ, Marián. Úradníci židovského pôvodu na uhorskom dvore v neskorom stredoveku Ján Ernst (Ernusz) a Imrich Szerencsés (Fortunatus). In: MÚCSKA, Vincent a kol. *Acta historica Posoniensia XVIII. Judaica et holocaustica 3*. Bratislava : Stimul, 2012, s. 68 – 83; GYÖNGYÖSSY, Márton. II. Lajos legendás alkincstartója, Szerencsés Imre és a moneta nova. In: *Századok*, 2017, 151. évf., 3. sz., s. 635 – 643.

ného tábora.¹⁴ Po ďalšom rokovaní im Ploss prisľúbil dvojnásobné zvýšenie mzdy v nove minci. Keďže požadovali trvalé zvýšenie mzdy, Ploss im mal dať na to odpoveď v stredu po Turicach (7. júna), keď mali opäť nastúpiť do práce. Potom baníci so zbraňami, bubnami a zástavami tiahli do mesta. Strieľali pred mestom z asi päťsto pušiek – ručníc a v zástupe prišli až k tržnici na námestí. V nasledujúci deň (3. júna) im všetkým vyplatili jednorazovú mzdu. Na ďalšom stretnutí 7. júna prisľúbili nastúpiť do práce, ale vyžiadali si týždeň (do sviatku Božieho tela), aby dostali odpoveď, či im trvalo zvýšia mzdu. Ján Ploss ich upodozrieval, že uzavreli medzi sebou spojenectvo, ale nedostal na to od baníkov odpoveď. Obžalobný spis ich konanie spätne označil za spojeneckú dohodu a spolčenie (*pact und vorbinthness*).¹⁵ Organizovanie baníkov nepochybne vyvolávalo obavy. Prekvapujúca bola už prítomnosť väčšieho množstva ručných palných zbraní, pokiaľ nebol ich počet nadsadený. Nie je zrejmé, či získali pušky do vlastnej držby. Nemožno však vylúčiť, že mohli byť súčasťou kráľovského vojska v rámci pripravovanej protiosmanskej obrany.¹⁶ Za nové sa považovali atribúty zoskupených robotníkov, ktorými boli vojenské bubny a zástavy. Neskoršie vyšetrovanie banskobystrického mestského súdu už v prvom bode koncipovalo nezodpovedanú otázku: Kto dal vzbúrencom bubny a zástavy?¹⁷ Ich úlohu viac naznačuje širší porovnávací výskum sociálnych nepokojov nižších, často negramotných vrstiev stredovekej spoločnosti. Práve tento typ „komunikatívnej stratégie“ reprezentoval všeobecne zrozumiteľné kolektívne jednanie a zároveň mobilizoval jeho účastníkov.¹⁸ Vyvíjaný nátlak už v tejto etape nebol náhodnou či živelnou výtržnosťou, ale cieľným protestom a začínajúcou, spočiatku úspešnou vzburou.

Nasledujúci vývoj v oblasti banských miest ovplyvnili zmeny v rozložení síl v politických táboroch v Uhorsku. V júli 1525 krajinský snem v Hatvane zvolil do funkcie palatína vodcu šľachtickej opozície Štefana Werbőczyho. Nasledovala konfiškácia mediarskeho podniku z rúk Thurzovcov a Fuggerovcov, ktorá sa stretla s prejavmi nevôle baníkov. Reakciou na tieto udalosti bolo založenie tzv. kalandového spolku (označovaný aj ako bratstvo alebo liga) s dvesto členmi spomedzi barónov a iných šľachticov na strane kráľa Ľudovíta II. a kráľovnej Márie. Spolok namierený proti osobe Werbőczyho mal zázemie aj v okolí banských miest. Jeho členmi boli vplyvní dvorania František Dóczy a Marek Dúbravický.¹⁹ Nie je vylúčené, že s touto skutočnosťou súvisela opatrná reakcia šľachty na pohyb baníkov, ktorí sa ďalej aktivizovali. Predstavili vlastné požiadavky voči mestu Banská Bystrica. Naopak, k bratrancovi Františka Dóczyho Damiánovi z Veľkej Lúče (obaja boli spolumajiteľmi su-

¹⁴ Neskoršia obžaloba obviňovala baníkov, že na poli táborili ako pred bitkou. Zaznamenané boli aj mená aktívnejších vzbúrencov: Valaský, baník Strieborný, baník Kropáč a tesár Gregor Zimmermann. V júli 1525 je známe aj zhromaždenie banskoštiavnických baníkov v tábore na poli, avšak bez podobných militantných prejavov. RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 38, č. 6, s. 58, č. 23, s. 122, 124, č. 72; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 109 – 114, 129, 185; MATULAY, *Katalóg I*, s. 203, č. 622. Podľa E. Jurkovicha banskobystrickí baníci táborili na území dnešného mestského parku, severozápadne od námestia. JURKOVIČ, Emil. *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Banská Bystrica : Občianske združenie Pribicer, 2005, s. 143, pozn. 127.

¹⁵ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 40, č. 6, s. 120, č. 72; MATULAY, *Katalóg I*, s. 218, č. 659.

¹⁶ Naznačujú to rozhodnutia uhorských snemov z rokov 1518 a 1523. O zapojení poddaných do vojenskej služby pozri pozn. 43 v tejto štúdii.

¹⁷ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 196, č. 119; MATULAY, *Katalóg I*, s. 231, č. 694.

¹⁸ FIRNHABER-BAKER, Justine. Introduction: Medieval revolt in context. In: FIRNHABER-BAKER, Justine – SCHOENAERS, Dirk a kol. *The Routledge History Handbook of Medieval Revolt*. Abingdon, Oxon – New York : Routledge, 2017, s. 7 – 9.

¹⁹ HEISS, Politik und Ratgeber, s. 137; FUNDÁRKOVÁ, Politické pomery, s. 248 – 249; SKLADANÝ, Úradníci, s. 72 – 81; KUBINYI, *Stände*, s. 355 – 364; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest (ďalej MNL OL), Diplomatikai levéltár (ďalej DL) 82 712.

sedného Lupčianskeho panstva), s ktorým malo mesto napäté vzťahy, zachovávali baníci priateľstvo a ústretovosť.²⁰ Určitú dôveru baníkov voči Damiánovi aj Františkovi dokladajú napriek stupňovaniu napätia mladšie pramene.

Podmienky pre presadzovanie požiadaviek baníkov (naďalej najmä mzdových) prinieslo dotvorenie ich organizácie, označovanej ako banický zväz. Prvé priame doklady o činnosti zväzu predstavujú dva listy, ktoré 21. septembra 1525 z Banskej Bystrice adresovali šafári, dozorcovia, baníci, uhliari, taviči a všetci robotníci predstaviteľom mesta Banská Štiavnica a baníkom v Hodruši. Prihlásili sa k jednotnému postupu (*wyr alle mitt ainem hauffen..., wyr alle mittainander ains geworden...*) a požadovali zachovávať kresťanské a bratské jednanie. Odmietli násilie, ale zároveň prisľúbili banskoštiavnickým aj hodrušským baníkom pomoc. Listy boli overené pečatňou Bratstva Božieho tela. Laicizácia bratstva s predpokladaným ústupom úcty k oltárnej sviatosti viedla nakoniec k utvoreniu medzimestskej organizácie, k združeniu miestnych bratstiev do jednoty (Einigkeit) či zväzu (Bund). Vonkajším poznávacím znakom bolo oslovenie brat, ktoré sa už vzťahovalo nielen na členov vlastného bratstva, ale aj na spriaznené bratstvá. Invokácie v listoch obsahovali apoštolský pozdrav („Milosť vám a pokoj od Boha, nášho otca...“) slúžiaci ako prostriedok identifikácie v protestantskom hnutí. I v ostatných listoch banického zväzu sa vyskytovali luterské alebo lutersky znejúce úvodné a rozlúčkové formuly. Vplyv reformácie na ideové pozadie zväzu bol zrejmy.²¹ Sociálny zápas baníkov podľa všetkého urýchlil ich príklon k učeniu Martina Luthera. Na druhej strane, v regióne ešte krátko predtým možno dokumentovať živú náboženskú prax spojenú s mariánskou úctou v rôznych sociálnych vrstvách. Vyhľadávaným pútnickým miestom bol pavlínsky kláštor na Jasnej Hore (Jasna Góra) v Čenstochovej. Pre pútnikov z Uhorska v kláštore zriadili osobitné bratstvo, do ktorého bolo v rokoch 1517 – 1526 prijatých asi 3335 osôb. Z obdobia 1522 – 1524 pochádzajú zápisy o prijatí desiatok členov z Banskej Bystrice a užšieho okolia. V rámci šľachticov išlo okrem Františka Dóczyho o zemanov z Radvane, Mičinej a Peťovej. Spomedzi banskobystričských mešťanov bol do bratstva prijatý napr. niekdajší richtár Ondrej Kolman a kapitán mestského hradu Leonard Valach. Členom mariánskeho bratstva bol však aj baník (*sector*) Ján Maslo s rodinou.²² Patrili k skupine obyvateľov mesta, ktorých náboženská orientácia sa postupne dostávala do menšinovej pozície.

Činnosť zväzu vyvolávala na panovníckom dvore obavy z úpadku baníctva. Kráľ Ľudovít II. preto poveril rokovaniami s fuggеровskými faktormi a bankskými mestami Františka Dóczyho. Z dôvodu strachu pred baníkmi sa niektorí mešťania vysťahovali z Banskej Bystrice. Mestská rada ich po výčitkách panovníka mienila povolať späť.²³ Na pomery v regióne pravdepodobne reagovalo nariadenie, ktoré 16. októbra 1525 vydali František Dóczy

²⁰ MATULAY, *Katalóg I*, s. 208 – 211, č. 635, 637, 638; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 138 – 139, 141, 144; GRAUS, Igor. Dóciovci z Veľkej Lúče ako jeden z destabilizujúcich faktorov banského podnikania v stredoslovenskej banskej oblasti na prelome 15. a 16. storočia. In: MARTULIAK, Pavol a kol. *Päťsté výročie vzniku thurzovsko-fuggеровského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1995, s. 115.

²¹ HECKENAST, Banskobystrické, s. 87; RATKOŠ, Banícke povstanie, s. 405 – 406, 409 – 411; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 88 – 89, č. 42, 43; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 55, 149 – 150, 163; PROBSZT, Die sozialen Ursachen, s. 416 – 417; CSEPREGI, Zoltán. Bund, Bundschuh, Verbundenheit. Radikales Gemeinschaftsprinzip in der früher Reformation Ungarns. In: ERDÉLYI, Gabriella a kol. *Armed Memory. Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450 – 1700)*. Göttingen – Bristol : Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, s. 151 – 153.

²² ZBUDNIEWEK, Janusz. Jasnogórski rękopis „Regestrum Confraternitatis Fratrum S. Pauli Primi Heremite“ z lat 1517 – 1613. In: ZBUDNIEWEK, Janusz a kol. *Studia Claromontana 6*. Jasna Góra : Wydawnictwo OO. Paulinów, 1985, s. 258, 273, 275 – 277; ZBUDNIEWEK, Janusz. Węgrzy na Jasnej Górze w I połowie XVI wieku. In: *Folia historica Cracoviensia*, 1997 – 1998, Vol. 4 – 5, s. 133 – 134.

²³ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 156; MATULAY, *Katalóg I*, s. 212, č. 640, 641.

a Damián z Veľkej Lúče. Dokument je pomenovaný ako dohoda (*concordia*) medzi Františkom a Damiánom, pričom reguluje užívanie majetkov Ľupčianskeho panstva. Stanovuje pokuty a tresty za nedovolenú ťažbu dreva v lesoch, rybolov v Hrone a jeho prítokoch, ako aj za škody spôsobené na poliach a lúkach. Medzi osobami, na ktoré sa vzťahovali zákazy, uvádza popri poddaných a mešťanoch (zo Slovenskej Ľupče) aj valachov, slobodníkov, farárov, učiteľov a žiakov.²⁴ Stojí za pozornosť, že prameň sa nezmieňuje o baníkov, ktorí na panstve pracovali. Ich postavenie azda určovali osobitné ustanovenia. Disciplinizácia sa týkala ostatných skupín obyvateľstva, avšak nie je vylúčené, že ju vyvolali práve aktivity baníckeho zväzu.

Po krátkodobom utlmení činnosti zväzu hnutie zosilnelo a nepokoje prepukli s väčšou intenzitou. Vzhľadom na medzerovitosť prameňov chronológia naďalej nie je úplná. Priebeh konfliktu síce opisujú obžaloba a následný rozsudok, podrobnosti (vrátane mien vodcov baníkov) však nie sú známe. Hlavným dôvodom vzbury boli požiadavky na vyplatenie meškajúcej mzdy a stúpajúce ceny. Baníci preto zadržali a deväť dní väznili komorského grófa Bernarda Beheima. K tomuto činu mohlo dôjsť už v novembri 1525, alebo počas januára 1526.²⁵ Je známe, že baníci v neurčenom počte vtrhli do Banskej Bystrice. Vzbúrenci vyrabovali mestskú zbrojnicu, odkiaľ zobrali tri najlepšie delá, pušky, bojovú výstroj a iné zbrane. Vnikli aj do niektorých domov a pivníc, ktoré vyplienili.²⁶ Na konflikt sa zrejme pripravovali aj baníci v Hodruši, pričom na ich čele stál kapitán (*hauptman*). Z ostatných banských miest nie sú známe podobné rozbroje. Dôvodom boli menšie počty baníkov a v prípade Kremnice aj ich lepšie mzdové podmienky.²⁷ Postup banských robotníkov preto nebol jednotný, resp. bol iba čiastočne koordinovaný.

Po utíchnutí nepokojov kráľ Ľudovít II. poslal do Banskej Bystrice komisárov s vojenským sprievodom – palatína Štefana Werbőczyho a novohradského župana Gašpara Ráskaya. Ich zainteresovanie na potlačení povstania dopĺňalo blízke majetkové zázemie: Werbőczy bol majiteľom Dobronivského panstva a Ráskay vlastnil Vígľašské panstvo. Výsledkom súdu za účasti šľachticov Zvolenskej stolice, počas ktorého odzneli žaloba mesta Banská Bystrica aj sťažnosti baníkov, boli rozsudky vydané Štefanom Werbőczym 13. apríla 1526 pre mestá Banskú Bystricu a Banskú Štiavnicu. Obidve listiny mali takmer totožné znenie. Vodcovia a pôvodcovia povstania boli najprv odsúdení na trest smrti. Tým, ktorí ušli, mal byť skonfiškovaný majetok. Ostatných rozsudok omilostil. Z pohľadu dovtedajšej organizácie baníkov bol určujúci prvý bod rozsudku, ktorý im zakazoval akékoľvek spolky a sprisahania. Banskoštiavnickým a hodrušským baníkom navyše prikazoval, aby sa na pohrdanie a urážku mešťanov neopovažovali zhromažďovať so vztyčenými zástavami za zvuku trúb a bubnov a tiahnuť v šíku. Všetci mali zachovávať vernosť panovníkovi, banskej komore aj mestským radám. Podľa banskobystrického rozsudku baníci nesmeli kvôli vymáhaniu mzdy vstupovať do miest nepriateľským spôsobom s puškami a inými zbraňami, ale smeli

²⁴ MNL OL, DL 107 642; MALINIÁK, Pavol. Preiudicium valde magnum. Konflikty majiteľov Ľupčianskeho panstva s mestami Brezno a Ľubietová v závere stredoveku a na začiatku novoveku. In: BAČA, Martin a kol. *Pod stromom života. Zborník k 70. narodeninám Michala Slivku*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2022, s. 404.

²⁵ Uväznenie B. Beheima *an sandt Matteus nacht vergangen* (24. februára 1526) po úprave čítania C. Matulay emendoval *an sandt Marteins nacht/nächst vergangen* (11. novembra 1525 alebo 19. januára 1526). MATULAY, Katalóg I, s. 216, č. 653. V recenzii P. Ratkoš prijal pripomienky k datovaniu. RATKOŠ, Matulay Ctibor, *Mesto Banská Bystrica*, s. 136.

²⁶ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 124, č. 72; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 174 – 175; MATULAY, Katalóg I, s. 216, č. 652, s. 218 – 219, č. 659. Podľa E. Jurkovicha na Hornej ulici v tom čase vypukol požiar. JURKOVIČ, *Dejiny*, s. 145. Údaj o ňom sa zrejme vzťahoval na udalosť počas augusta.

²⁷ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 175 – 177; HAAS KIANIČKA, Daniel. *Kremnica. Mesto klenotov. I. zväzok. Od počiatkov do polovice 17. storočia*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2014. s. 197 – 198.

nosiť iba ručné sekerky (neskôr známe ako fokoše). Banskostiavnický rozsudok namiesto sekeriek spomenul iba jednoduchý, zvyčajný spôsob vstupovania do miest. Okrem toho baníkom zakazoval zvolávať sa na zhromaždenia údermi na dosku (klopačku), alebo používať iné znamenia na konanie zhromaždení a sprisahaní. Kompromisne vyznievalo rozhodnutie o správe Bratstva Božieho tela. Mestská rada Banskej Bystrice so súhlasom baníkov a robotníkov mala každoročne voliť štyroch správcov bratskej pokladnice. Dvaja z nich mali pochádzať z mestskej rady a dvaja spomedzi baníkov. Zamedziť stúpaniu cien v Banskej Bystrici mal napokon voľný prístup cudzích mäsiarov a obuvníkov na miestny trh.²⁸ Pre Banskú Bystricu, Banskú Štiavnicu aj okolité banské mestá údaje zahrnuté v rozsudku predstavujú pravdepodobne prvé komplexnejšie doklady o vnútornej organizácii miestnych baníkov.²⁹ Zachytávajú nové zmilitarizované hnutie robotníctva a zároveň naznačujú, že okrem bratstiev a pokladníc dovedty baníci nerozvíjali iné formy združení.

Ešte pred príchodom kráľovských komisárov a vynesení rozsudku navštívili banskostiavnickí baníci Františka Dóczyho (azda na jeho hrade Revište) a žiadali ho o pomoc. Dóczy im skutočne prisľúbil, že ich bude brániť pred palatínom Werbőczyom. Nie je výlučené, že išlo o taktizovanie. Nebolo však nevyhnutne spojené iba s Dóczyho odporom voči mestám, ale azda i s nasledujúcim vnútropolitickým posunom. Vyslanie Štefana Werbőczyho na potlačenie banického povstania uľahčilo kalandovému spolku jeho zosadenie z funkcie palatína. Na krajinskom sneme započatom 24. apríla 1526 získala prevahu barónska – dvorská klika. Werbőczyho v neprítomnosti obvinili z vlastizrady a zbavili ho úradu. Jeho majetky mali byť skonfiškované a mali pripadnúť uhorskej kráľovnej Márii.³⁰ Pozícia Štefana Werbőczyho sa zo dňa na deň zmenila. Po úteku z Budína sa preto utiahol na hrad Dobrá Niva. Svojich spojencov odtiaľ prosil, aby sa u panovníka prihovorili za jeho omilostenie.³¹ Werbőczyho pádu predchádzala dohoda, podľa ktorej kráľ Ľudovít II. (zastúpený Alexejom Thurzom) udelil do nájmu Antonovi Fuggerovi na pätnásť rokov banskobystrický mediarsky podnik. Nájom, v ktorom už nefigurovali Thurzovci, predznamenal opätovný nárast vplyvu dvorskej kliky.³² Medzi baníkmi, ktorým opäť nebola vyplatená mzda, vyvolali tieto zmeny snáď nové nádeje, ale viedli aj k ďalšej radikalizácii. Prejavili ju v bližšie nedatovanom liste adresovanom „svojim bratom“ do Hodruše a Banskej Štiavnice. Vyjadrili im zároveň solidaritu, keď boli väznení a hrozil im hrdelný trest. Oboznámili ich aj o odsúdení niekdajšieho palatína. Svojich druhov vyzvali, aby boli jednotní. Ak by sa našiel medzi nimi niekto, kto by nechcel bratsky (*bruderlich*) konať,

²⁸ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 197 – 200; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 153 – 162, č. 86, 87. Preklad rozsudku pre Banskú Bystricu GÁCSOVÁ, Alžbeta (ed.). *Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113 – 1848)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955, s. 80 – 85, č. 36.

²⁹ K obdobiu stredoveku stručne VOZÁR, Jozef. Samospráva banského robotníctva v stredoslovenskej banskej oblasti. In: *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 206 – 207. K správe Bratstva Božieho tela počas povstania GRAUS, Igor. Zápas mesta Banskej Bystrice s vedením turzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku o správu banického bratstva Božieho tela. In: *Historický časopis*, 1999, č. 47, č. 2, s. 181 – 182.

³⁰ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 138 – 139, č. 76; HECKENAST, Banskobystrické, s. 91 – 92; HEISS, Politik und Ratgeber, s. 138; KUBINYI, *Stände*, s. 287 – 289, 349 – 353; NEUMANN, Tibor. Werbőczy István származása és pályakezdeése. In: MÁTHÉ, Gábor a kol. *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Budapest : Nemzeti Közzszolgálati Egyetem, 2014, s. 49 – 50.

³¹ MNL OL, Diplomatikai fényképgyűjtemény (ďalej DF) 232 738, DL 47 676; FRAKNÓI, Vilmos. Werbőczy István kiadatlan levelei és egy országgyűlési beszéde, 1513 – 1526. In: *Magyar Történelmi Társulat*, 1877, 6. évf., 11. sz., s. 135, č. 8.

³² PROBSZT, Die sozialen Ursachen, s. 426; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 203 – 204; KALUS, *Die Fugger*, s. 124; SKLADANÝ, Úradníci, s. 82 – 83.

mali ho potrestať.³³ Pokračujúca činnosť banického zväzu navodzuje otázku, aký rozsah nadobudli represálie namierené voči baníkom. Možno predpokladať, že niektorí z vodcov povstania unikli a ukrývali sa. Potrestanie vzbúrencov okrem toho komplikovali zložité vnútropolitické pomery.

Ojedinele sú známe prípady, keď sa manželka ujedného baníka zaviazala kvôli vyšetrovaniu neopustiť mesto Banskú Bystricu, alebo keď komorský gróf Bernard Beheim žiadal mesto Banskú Štiavnicu o omilostenie baníka.³⁴ Niektorí nemenovaní povstalci boli uväznení v Budíne. Podľa správ banskobystrickej delegácie z 25. a 27. júna 1526 boli však odtiaľ vyslobodení „po veľkom úsilí nejakého človeka“ a prostredníctvom komorského grófa. O prepustení však nemali žiadne písomné svedectvo. Kráľovi iba oznámili mená baníkov, ktorí ušli z väzenia a vrátili sa do Banskej Bystrice bez omilostenia.³⁵ V atmosfére očakávania konfrontácie Uhorska s Osmanskou ríšou pravdepodobne takýmto incidentom nevenovali na panovníckom dvore zvýšenú pozornosť. Správy o presune veľkého osmanského vojska k južnému pohraničiu prichádzali už od jarných mesiacov. Prípravy na bojové stretnutie sa zintenzívňovali s nadvládajúcim letom. Obyvatelia boli o nich oboznámení napr. počas výberu mimoriadnej vojenskej dane, šľachtickej insurekcie, alebo rekvirácie chrámových klenotov.³⁶ Oslabenie obrany regiónu mohli využiť rovnako dobre informovaní baníci na ozbrojené vystúpenie.

Povstalci najprv napadli farský majer na severnom okraji mesta. V noci z 26. na 27. júla skupina asi štyridsiatic baníkov pod vedením Michala Dietricha vyplienila majerský dvor. Potraviny, nápoje a dobytok odtiaľ odviezli do baní, presnejšie do Španej Doliny. Zvolenský kastelán Matej Hany vzápätí o tom oboznámil Banskú Štiavnicu. Upozornil mesto, že banskobystrickí baníci vyzývajú banskoštiavnických robotníkov zachovávať prisahu, ktorú si navzájom zložili v uplynulom roku. Ich dohoda mala byť vo všetkých ohľadoch ešte pevnejšia a vernejšia. V banských mestách sa podľa jeho slov usilovali vyvolať nové rozbroje a vzbury (*novas discordias et sediciones*).³⁷ Po návrate na bane Michal Dietrich vyzval aj baníkov, ktorí sa nezúčastnili na prepade farského majera, aby sa postavili do boja. Na jeho výzvu odpovedalo viac ako dvesto baníkov, ktorí zložili prisahu. Rozhodli sa vypáliť Banskú Bystricu pre nevyplatenú mzdu. O týždeň neskôr, v noci 3. augusta vtrhli do mesta, ktoré bolo ohradené nanajvýš priekopami a plotmi. Na okraji mesta rozostavili stráže. Po výzvach banického zväzu vzbúrencov posilnilo ešte niekoľko baníkov z Banskej Štiavnice a Kremnice.³⁸ Doterajšie poznatky o priebehu útoku dopĺňajú nepublikované výpovede dvanástich svedkov. Na rozdiel od doposiaľ známych výsluchov uväznených povstalcov ide o svedectvá neobvinených obyvateľov (okrem mužov aj dvoch žien), ktorí však nepatrili k mestskému patriciátu. Vypovedali o účasti povstalcov Jakuba Köhlera, Jána Skočka, Leonarda Karnifela, Jána Katzenhierna, Mateja (Matza) Siegela a Ondreja Kolára na založení požiaru v meste. Podľa prvého svedka Jána Orešného vzbúrenci očakávali posily. Robotníci v meste plánovali, že príde aj vojsko z Lupče (*das volck aus der Luptz*). Vyšli mu preto oproti. Prišli pred mesto a vyzerali ho. Potom sa obrátili späť a išli do Lazovnej ulice (*Bader*

³³ Preklad listu RATKOŠ, *Povstanie*, s. 208; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 169 – 170, č. 94.

³⁴ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 145, č. 82, s. 168 – 169, č. 93; MATULAY, *Katalóg I*, s. 219 – 220, č. 661.

³⁵ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 184, č. 106; MATULAY, *Katalóg I*, s. 229, č. 686, 687.

³⁶ KUBINYI, *Stände*, s. 418 – 425; FUNDÁRKOVÁ, *Politické pomery*, s. 252; JURKOVIČ, *Dejiny*, s. 84; MATULAY, *Katalóg I*, s. 227, č. 682, s. 230, č. 689.

³⁷ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 227 – 228; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 186, č. 109.

³⁸ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 228, 231, 234 – 236; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 209, č. 126, s. 243, č. 151.

gasse).³⁹ Zdá sa, že očakávaná ozbrojená pomoc, pravdepodobne od Damiána z Veľkej Lúče, z hradu Ľupča nakoniec nedorazila.

Banskobystrická mestská rada ešte stihla 4. augusta poslať predstaviteľom Banskej Štiavnice list. Uvádzala v ňom, že mesto podpálili domáci nepriatelia – baníci a banskí robotníci, pričom sú ohrozené životy mešťanov. Prosili preto o urýchlenú pomoc. Rovnakú správu doručili aj do Kremnice, ktorá list Banskej Bystrice preposlala do Banskej Štiavnice. Obidve mestá začali okamžite organizovať ozbrojené posily. Podľa ďalšieho listu odoslaného 5. augusta mestskou radou Kremnice Banskej Štiavnici, požiadali Kremničania o pomoc zvolenského kastelána Mateja Hanyho a Jána Dúbravického, pizetára v službách ostrihomského arcibiskupa v Kremnici a Svätom Kríži (dnes Žiar nad Hronom). Žiadali ich o poskytnutie všetkých vojakov a sedliakov (*alles volk und pawern*). O pomoc mienili požiadať aj ďalších susedov.⁴⁰ V ten istý deň písal Banskej Štiavnici aj František Dóczy. Vyzval mesto na ostrážitosť a najatie spoľahlivých drábov, lebo tunajší šľachtici odišli do tábora (k Moháču) a sám sa k nim plánuje pripojiť. V Hontianskej, Tekovskej a Nitrianskej stolici nezostalo viac ako desať šľachticov, ktorí by mestu mohli pomôcť. Navrhoval, aby boli baníci vyplatení novou mincou. Obával sa, aby pre mincu nepovstali aj roľníci.⁴¹ Je pozoruhodné, že Dóczy neposkytol vlastné posily a voči baníkom odporúčal zmierlivejší postup. O situácii napokon vypovedá ďalší list adresovaný 5. augusta 1526 Banskej Štiavnici. Dobronivský kastelán Peter Komlósy mestu oznámil, že ohľadne baníkov alebo zlodejcov ľudí má v neprítomnosti svojho pána (Štefana Werbőczyho) poskytnúť všetku pomoc. Všetkým obyvateľom a poddaným (*omnibus colonis et iobagionibus*) na majetkoch hradu prikázal vyzbrojiť sa a počas dňa aj noci držať stráž.⁴² Podobne ako Zvolenské panstvo a arcibiskupské majetky, počítalo aj Dobronivské panstvo so sedliakmi či poddanými. Obavy zemepánov pred ozbrojenými roľníkmi ustúpili pred požiadavkami obrany. Zapojenie poddaných aj do vojenských (protiosmanských) ťažení, v prípade hornouhorských stolíc s účasťou pechoty s puškami, určovali už články krajinských snemov.⁴³ Takúto formu podpory možno očakávať i v prípade Víglašského panstva. Opačne, vyššie uvedená posádka z hradu Ľupča azda udržiavala s baníkmi spojenie, i keď počas vpádu do mesta ich zrejme nepodporila.

V zhode so zisteniami Petra Ratkoša možno potvrdiť, že útok na Banskú Bystricu začali baníci založením požiarov v troch častiach mesta: v Hornom dome na východnej strane námestia, v dome Valenta Schneidera na západnej strane námestia a v Dolnej ulici pri špitáli. Za podpaľačov boli počas vyšetrovania opakovane označení najmä Leonard Karnifel, Ján

³⁹ ŠA BB, fond Magistrát mesta Banská Bystrica (ďalej MMBB), fasc. 66, no. 29. Regest uvádza MATULAY,

Katalóg I, s. 212 – 213, č. 696. Tieto nedatované svedectvá priamo nadväzujú na výpovede Kolára, Skočka, Siegela, Köhlera a Katzenhierna po ich zadržaní. RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 208 – 211, č. 126, s. 241 – 243, č. 150, 151; preklad GÁCSOVÁ, *Dokumenty*, s. 85 – 88, č. 37.

⁴⁰ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 189 – 190, č. 113, s. 192, č. 115 (s chybným datovaním 5. augusta, namiesto 4. augusta); ŠA BB p. ABŠ, MMBŠ, škat. 17, inv. č. 242, sign. MMBŠ – N 260; MNL OL, DF 267 117.

⁴¹ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 190 – 191, č. 114; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 234 – 235.

⁴² ŠA BB p. ABŠ, MMBŠ, škat. 9, inv. č. 729, sign. MMBŠ – MOL, I – 908; MNL OL, DF 235 537. List je v inventári MMBŠ aj v databáze Hungaricana datovaný 5. augusta 1520. Datovanie prevzalo doterajšie bádanie. MALINIÁK, Pavol. Dobrá Niva. In: DVORÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava: Veda, 2017, s. 286. Obsah listu, vydavateľ P. Komlósy (kastelán aj v rokoch 1524 – 1525) a málo zreteľná číslica 6 spresňujú vročenie 1526.

⁴³ BOROSY, András. The militia portalis in Hungary before 1526. In: BAK, János M. – KIRÁLY, Béla K. a kol. *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*. New York: Brooklyn College Press, 1982, s. 71, 79, pozn. 43; BAK, János M. (ed.). *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Logan: Utah State University, 2019. s. 1071, 1128 – 1129. Dostupné na: https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4/ [cit. 17. 5. 2025].

Katzenhiern, Peter Fulpauch a obaja bratia Maslovci.⁴⁴ Novoskúmané svedecké výpovede ďalej dopĺňajú okolnosti a rozsah požiarov. Časť povstalcov bola po niekoľkých dňoch, keď sa k Banskej Bystrici blížili posily na potlačenie povstania, odhodlaná podpáliť celé mesto. Patril k nim Jakub Köhler. Keďže bol uhliar, podľa viacerých svedkov o tom žartoval. Poznemenal, že pôjde spať do popola, pričom o polnoci 10. augusta vypukol požiar.⁴⁵ Ďalšieho z povstalcov, Jána Skočka, videl svedok Mikuláš (Nickel) Hospodár bežať 11. augusta na poli za farským dvorom. Rukou dával znamenie stráža a mesto podpálil. Zapálil aj Novú štôľňu a išiel zapáliť aj Španiu Dolinu a Piesky (*dem Newenstoln angetzundt, get tzundt der Hern Grundt und Sandt Berg auch ann*). Zároveň navrhoval sťat' všetkých pánov. Jeho odbojné správanie potvrdzuje aj ďalšie svedectvo. Podľa neho Skočko vyhlásil, že celá Banská Bystrica musí byť vypálená. Ďalšie svedecké výpovede usvedčovali z podpaľačstva baníka Leonarda Karnífela a obuvníka Jána Katzenhierna. Za kuriózne možno považovať písanie alebo hvízdanie, ktoré v noci používali na signalizáciu.⁴⁶

Svedectvá sa zmieňovali aj o obliehaní mestského hradu, kde sa ukrývala mestská rada, volená obec a drábi. Zopakovali už známy údaj, podľa ktorého povstalci Ondrej Kolár a Benedikt Kudla zakázali odviezť drevo pred domu mešťana Jána Hoppa. Využívali ho potom počas ostreľovania. Obliehanie sa nejavilo intenzívne, čo môže vystihovať príhoda opísaná svedkom Ondrejom Kochom. Pred zbrojnicu (nachádzala sa nad vnútornou bránou barbakanu) prišlo päť nemenovaných povstalcov a plánovali ju dobyť. Istá žena sa nad tým pohoršovala. Vynadali jej a pohrozili, že ju rozsekajú na kusy a hodia do ohňa. Odbehli preč a hodili pušný prach do humna mäsiara Markusa, ktoré by inak nemohlo zhorieť.⁴⁷ Zaznamenané výpovede dotvárajú a potvrdzujú doterajší obraz o chaose a rozbrojoch počas niekoľkodňovej prítomnosti baníkov v meste.

Ústup povstalcov z Banskej Bystrice možno datovať na základe opisovaných požiarov najneskôr 11. augusta. Niektorí z nich boli vtedy zadržaní. Následné vypočúvanie prinieslo údaje o ich vnútornej organizácii. Vzbúrencov viedol Michal Dietrich, označený opakovane a osobitne ako kapitán (*hauptman, capitaneus*). Okrem neho však vystupovalo ďalších minimálne štrnásť mužov spoločne pod rovnakým označením kapitáni – možno nižšie postavení veliteľia (*hauptleuthe, capitanei*). Je pravdepodobné, že s týmito hodnotami bolo spojené i súdenie sporov medzi baníkmi. Okrem vojenského velenia povstalci využívali funkcie v hospodárskej oblasti. Patril k nim zrejme hostinský. Zásobovanie zároveň zabezpečoval ich dvormajster. V praxi takéto prerozdelenie úloh pokrývalo napr. prideľovanie potravín (snád i alkoholu) a vyplácanie odmien z bratskej pokladnice.⁴⁸ Je pochopiteľné, že velite-

⁴⁴ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 231 – 232, 244 (v mape je chybné označený požiar v dome na rohu Lazovnej ulice); RATKOŠ, Peter. K topografii Banskej Bystrice v čase banického povstania (v rokoch 1525 – 1526). In: *Historické štúdie*, 1964, roč. 9, s. 106 – 107, 111 – 112.

⁴⁵ *Item hat Jakob Koler gesagt: „Seyt frolich ier gester, seyt frolich heut wert, bis aff der asschenn schloffen“ freittag ipso die sancti Laurencii hora duodecima et eadem nocte exusta est civitas.* ŠA BB, MMBB, fasc. 66, no. 29.

⁴⁶ ŠA BB, MMBB, fasc. 66, no. 29. Na možné vypálenie Španej Doliny a Pieskov upozornil MATULAY, *Katalóg I*, s. 213, č. 696.

⁴⁷ *dornoch sindt andere funff vor das tzeugehaus gangen, hat des tzeugehaus frau gesagt: „O das Got sey geclagt“, haben sie geantwort: „Schweng du huer, ader hawen dich tzue stucken unnd werffen dich inns fewer“. Also sindt die selbigen zugelauffen und haben pulver in des Markus Fleisschers schewne gewurffen, di sonst nicht balde hat wollen brennen.* ŠA BB, MMBB, fasc. 66, no. 29. K lokalizácii zbrojnice JURKOVIČ, *Dejiny*, s. 66. K lokalizácii Markusovho domu RATKOŠ, K topografii, s. 112.

⁴⁸ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 184, 231, 233; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 120, 124, č. 72, s. 209 – 210, č. 126, s. 213, č. 128, s. 243, č. 151. Označenia *wirdt a hoffmaister* prekladala A. Gácsová ako hospodár a kapitán. GÁCSOVÁ, *Dokumenty*, s. 86, č. 37.

lia aj hospodárski správcovia boli po urýchlennom vyšetrovaní zaradení medzi pôvodcov povstania. Takmer všetci z nich boli už 19. augusta 1526 uvedení v listine kráľovského personálu Mikuláša Turóczyho. Nariadil vykonať rozsudok smrti nad 46 vodcami povstania.⁴⁹ Odhady celkového počtu účastníkov útoku na mesto zostávajú na základe súčasného poznania len približné. Na pokles aktívnych povstalcov môže odkazovať porovnanie so stavom v júni 1525, keď baníci pred mestom strieľali z asi 500 pušiek. Uvádzaný počet viac ako 200 útočiacich baníkov v auguste 1526 tvoril nanajvýš štvrtinu z celkového robotníctva mediarskeho podniku.⁵⁰ Otvára to otázku možnosti povstalcov pri kontrole mesta. Ich obmedzený okruh naznačuje, že sa mohli sústrediť prevažne na podpaľačstvo a plienenie. Zmienky o ďalších útokoch na Banskú Bystricu a okolité sídla ukazujú, že pre prípadné ovládnutie mesta bolo potrebné niekoľkonásobne väčšie množstvo ozbrojencov.⁵¹ Navzdory menšiemu počtu povstalcov sa zdá, že počas ústupu sa pokúsili podpáliť celé mesto, pričom na viacerých miestach spôsobili škody. Ján Skočko mal dokonca podpáliť jedno z banských diel a plánoval podpáliť aj osady Španiu Dolinu a Piesky. V tomto prípade nie je jasné, či malo ísť o odvedenie pozornosti počas ústupu, o poškodenie majetkov mediarskeho podniku, alebo o dôsledok rozporov medzi baníkmi.

Podľa aktuálneho stavu poznania nie je vylúčené, že počet vykonaných rozsudkov smrti bol nižší, ako sa doposiaľ usudzovalo.⁵² Už na jeseň v roku 1526 boli omilostení prví dvaja povstalci: Valent Zimmermann a Juraj Surel. V proskripčnej listine bol predtým Zimmermann odsúdený na smrť. Zavážila akiste skutočnosť, že patril k umierneným vodcom (bol i správcom Bratstva Božieho tela) a pred banskobystrickou mestskou radou jeho nevinu potvrdilo 46 ručiteľov. Bolo medzi nimi osem šľachticov, faktor Ján Ploss, dvaja richtári a 35 ďalších neurodzených ručiteľov, podľa očakávania najmä baníkov. Figurovali medzi nimi aj Benedikt Holzapfel a Ján Maslo. Je pravdepodobné, že išlo o príbuzných proskribovaných baníckych veliteľov – Holzapfelovcov a Maslovcov.⁵³ Ich prítomnosť naznačuje, že rodinní príslušníci povstalcov medzi ručiteľmi s predpokladanou bezúhonnosťou nestrácali pred mestskou radou autoritu. Ďalším z odsúdených, ktorému sa podarilo zbaviť obvinení, bol banský majster Egíd Kolb. Po omilostení kráľovnou Máriou sa dostavil do Banskej Bystrice a predložil požadované potvrdenie.⁵⁴

Za nepravdepodobné možno označiť vykonanie najvyššieho trestu nad zadržaným Maslom (bez krstného mena), ktorého súdili v Brezne za účasti zástupcu mesta Banská Bystrica. Do Brezna kvôli Maslovi okrem mestského posla vycestoval aj banskobystrický kat. Treba

⁴⁹ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 203 – 204, č. 122; MATULAY, *Katalóg I*, s. 233, č. 698.

⁵⁰ Počas útoku baníkov vo februári 1526 uviedol P. Ratkoš počet 500 – 600 ozbrojencov. Citovaný prameň ich nespomína. RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 114, č. 47; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 174, 234.

⁵¹ V roku 1447 napadol Peter Komorovský mestský hrad v Banskej Bystrici s asi 800 mužmi. V roku 1517 Damián z Veľkej Lúče vypálil Brezno s asi 600 ľuďmi. Pred rokom 1535 Krištof Thurn rekviroval v Ľubietovej s asi 500 mužmi. MNL OL, DF 213 167; MALINIÁK, *Preiudicium*, s. 403, 406.

⁵² V septembri 1526 boli v Banskej Bystrici popravení Ondrej Kolár, Ondrej Kocko a Matej Siegel, následne aj Jakub Köhler a Ján Skočko. V prípade dvoch ďalších popravených osôb v Banskej Štiavnici nie je uvedený dôvod popravy, ani mená odsúdených. V roku 1527 bol v Kremnici vypočúvaný Ján Katzenhiern. Rozsudok nie je uvedený, ale vzhľadom na závažnosť jeho skutkov a proskribovanie možno očakávať popravu. V roku 1528 v Banskej Bystrici popravili Filipa Zipsera. Nepatrí však k proskribovaným. Okrem účasti v povstaní sa dopustil rôznych iných násilných činov. RATKOŠ, *Povstanie*, s. 246 – 247, 254, 257, 289; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 213, č. 128, s. 241 – 242, č. 150, s. 246 – 248, č. 156, s. 394.

⁵³ Vzťah Benedikta voči Jurajovi a Jánovi zvanému „Tlstý“ (*Dieck*, *Spissus*) Holzapfelovcom nie je spoľahlivo vysvetlený. RATKOŠ, *Povstanie*, s. 249; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 208 – 209, č. 126, s. 213, č. 128, s. 220 – 221, č. 133, s. 241, č. 150, s. 243, č. 151. K Maslovcom pozri pozn. 22, 56 a 57 v tejto štúdii.

⁵⁴ MATULAY, *Katalóg II*, s. 250, č. 732.

zdôrazniť, že mestské účty spomínajú vyšetrovanie Masla, ale nie priamo popravu.⁵⁵ Z nasledujúceho obdobia pochádzajú správy o obidvoch odsúdených bratoch. Benedikt (Beňo) Maslo v pomoháčskej ére vystupoval na strane Jána Zápoľského a bol služobníkom lip-tovského župana Ľudovíta Pekryho. Predstavitelia Liptovskej stolice preto v roku 1531 na Maslovu prosbu žiadali zástupcov mesta Banská Bystrica, aby mu odpustili jeho previnenie.⁵⁶ Ďalšieho z bratov, ktorý v povstaní vystupoval iba ako „mladší Maslo“, pomáha identifikovať list predstaviteľov mesta Banská Štiavnica adresovaný v roku 1533 Jánovi Zápoľskému. Pred banskoštiavnickú mestskú radu predstúpil Juraj Maslo, ktorého v uplynulých rokoch niekdajší palatín Štefan Werbőczy pre nepokoje baníkov odsúdil na hrdelný trest. Po preskúmaní Maslovej kauzy v Kremnici podľa starého zvyku banských miest žiadalo mesto Banská Štiavnica o zmiernenie či zrušenie rozsudku. Prosba zahŕňala mená asi 46 neurodzených ručiteľov za Juraja Masla. Možno opäť očakávať, že išlo predovšetkým o baníkov. Vystupoval medzi nimi aj Benedikt Kudla.⁵⁷ Rovnako ako Maslovci, aj Kudla bol aktívnym organizátorom augustového povstania. Spolu s mladším Maslom zakladal v meste požiare. Na rozdiel od Masla, ktorý sa ešte v roku 1527 plánoval Banskej Bystrici pomstiť novým požiarom,⁵⁸ v prípade Kudlu takáto aktivita nie je známa. Azda i preto nebol stíhaný a očistil sa od obvinení. Možno predpokladať, že omilostenie dosiahol aj Juraj Maslo.

Viacerí z odsúdených povstalcov využili rozhárané vnútropolitické pomery počas mocenského zápasu medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským. Účastníci povstania sa hlásili do vojenských jednotiek, hoci v prípade odhalenia ich za to habsburskí velitelia mali popraviť.⁵⁹ Záujem baníkov o vojenskú službu nie je prekvapujúci. Išlo o jav rozšírený naprieč Európou. V povedomí súčasníkov boli cenení za telesnú zdatnosť, dobré znášané námahy a vojenských povinností. Vyzdvihovala sa ich schopnosť bdieť, narábať so železnými nástrojmi, hĺbiť priekopy a štôlne, pripravovať stroje a nosiť bremená. Znalci vojenstva preto baníkov vyzdvihovali nad obyvateľov miest aj dedín.⁶⁰ Tieto charakteristiky prispievali k zapojeniu baníkov do vojen a rozbrojov. Organizovanie a konanie robotníctva v niekoľkých etapách povstania v Banskej Bystrici a priľahlom regióne ukazuje, že baníci nepatrili iba medzi obeť, ale pre okolie mohli byť i hrozbou. Aj bez snahy preceňovať hnutie baníkov v súčasnosti platí konštatovanie, že ich povstanie predstavovalo výrazný sociálny konflikt, motivovaný aj nástupom reformácie. Na druhej strane, schematický obraz o spontánnej ľudovej vzbure narúšajú zmienky o spojení baníkov s majiteľom a posádkou hradu Ľupča, pričom až paradoxne vyznievajú správy o roľníkoch a poddaných, ktorí mali zakročiť proti povstalcovi.

⁵⁵ RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 231 – 232, č. 141, s. 327, 338 – 339, pozn. 13; RATKOŠ, *Povstanie*, s. 251; MATULAY, *Katalóg I*, s. 239, č. 715.

⁵⁶ ŠA BB, MMBB, fasc. 312, no. 17; MATULAY, *Katalóg II*, s. 306, č. 946. List neuvádza údajný dôvod, navštívenie B. Bystrice kvôli prevzatíu dedičstva po bratovi Jánovi. RATKOŠ, *Povstanie*, s. 257, pozn. 48. V prípade ďalšieho proskribovaného, Petra Fulpaucha, je známa jeho žiadosť o vydanie ochranného listu, aby mohol obhajovať svoju nevinu. MATULAY, *Katalóg II*, s. 285, č. 862.

⁵⁷ ŠA BB p. ABŠ, MMBŠ, škat. 20 (rok 1533), inv. č. 785. Zoznam ručiteľov obsahuje na prvej strane 45 mien. Na druhej strane je uvedených 7 mien, avšak 6 z nich je totožných, ako na prvej strane.

⁵⁸ RATKOŠ, *Povstanie*, s. 232, 253; RATKOŠ, *Dokumenty*, s. 247, č. 156.

⁵⁹ MATULAY, *Katalóg II*, s. 255 – 256, č. 749, 750, 756, s. 276, č. 826.

⁶⁰ PURTON, Peter. „Suffossore immiserunt ad subvertendum muros“ – Mines and Miners in Medieval Siege Warfare. In: ATZBACH, Rainer a kol. *Castles and War: Castles of the North I*. Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2015, s. 190 – 198; LUDWIG, Karl-Heinz. Bergleute im Bauernkrieg 1525/26: Salzburger zwischen Habsburg und Wittelsbach – oder politisch darüber hinaus? In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 2009, Bd. 149, s. 211 – 213; JEŽEK, Bohuslav – HUMMEL, Josef (eds.). *Jiřího Agricolý Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Ostrava : Montanex a.s., 2007. s. 65.

Navonok protirečivé zistenia môžu vystihovať konfliktnosť a dynamiku povstania, ktorú nevyjadrujú iba dobové pramene, ale i zmeny pohľadu historiografie.

**P. MALINIAK: ZUR ORGANISATION UND DEN MILITÄRISCHEN ASPEKTEN
DES BERGMANNSAUFGSTANDS IN BANSKÁ BYSTRICA IN DEN JAHREN
1525 – 1526**

Die Erforschung des Bergmannsaufstands ist ein Beispiel für die Professionalisierung und den signifikanten Fortschritt der slowakischen Geschichtsschreibung in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Dank der Forschungen von Peter Ratkoš zu diesem Thema entstand eine der ersten Quelleneditionen und eine der ersten wissenschaftlichen Monographien der heimischen Historiographie. Gleichzeitig erfolgte eine marxistische Interpretation des Aufstands als zugespitzter Klassenkampf. Das Thema selbst stellt auch ohne ideologische Anforderungen einen sozialen Konflikt dar, zugleich jedoch auch ein Phänomen der Militärgeschichte. In Banská Bystrica (deutsch Neusohl) sowie Banská Štiavnica (deutsch Schemnitz) sind die (damals verbotenen) Attribute der Bergmannsbewegung belegt: Trommeln, Trompeten, Fahnen, Feldlager und das Versammeln in Schlachtreihen oder Haufen. Die Zahl der bewaffneten Bergleute in Banská Bystrica wird für Juni 1525 auf etwa 500 geschätzt, mit einem Rückgang der aktiven Aufständischen auf etwa 200 im August 1526. Die Bergleute wurden von einem Hauptmann und weiteren untergeordneten Kommandeuren geführt. Die wirtschaftlichen Aufgaben der Aufständischen wurden von ihrem Wirt und Hofmeister übernommen. Zu den neuen Erkenntnissen über die Schlussphase des Aufstands zählen Zeugenaussagen, die den Brand in Banská Bystrica beschreiben. Diesen Aussagen zufolge erwarteten die Aufständischen Verstärkung von der Burg Lupča. Auf mögliche Spannungen unter den Aufständischen könnten neben der Brandstiftung von Neustollen auch die Absicht hinweisen, die nahegelegenen Bergarbeitersiedlungen Špania Dolina und Piesky in Brand zu setzen. Angesichts der Abwesenheit des Adels in der Region (aufgrund der Mobilisierung vor der Schlacht bei Mohács) plante man Anfang August 1526, zur Unterdrückung des Aufstands auch Untertanen aus den umliegenden Herrschaften einzusetzen. Von den 46 Anführern des Aufstands, die zum Tode verurteilt wurden, lässt sich die Vollstreckung des Urteils im Falle von sechs Proskribierten belegen. Mehrere der Verurteilten erhielten Begnadigungen, wobei ein Teil der Aufständischen in der Zeit nach Mohács in den Militärdienst eintrat.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and archival sources

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Budapest, Diplomatikai fényképgyűjtemény, Diplomatikai levéltár. Dostupné na: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/> [cit. 17. 5. 2025].

Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Magistrát mesta Banská Bystrica.

Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Banská Štiavnica, fond Magistrát mesta Banská Štiavnica.

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

GÁCSOVÁ, Alžbeta. *Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113 – 1848)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955. 354 s.

JEŽEK, Bohuslav – HUMMEL, Josef. *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví*. Ostrava : Montanex a.s., 2007. 546 s. ISBN 80-7225-057-4.

MATULAY, Ctibor. *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536 I – II*. Bratislava : Archívna správa MV SSR, 1980. 593 s.

RATKOŠ, Peter. *Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525 – 1526)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1957. 559 s.

Sekundárne zdroje / Secondary sources**Monografie a zborníky ako celok / Monographs**

HAAS KIANIČKA, Daniel. *Kremnica. Mesto klenotov. I. zväzok. Od počiatkov do polovice 17. storočia*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 2014. 621 s. ISBN 978-80-85501-62-9.

HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010. 252 s. ISBN 978-80-970302-3-0.

JURKOVIČ, Emil. *Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica*. Banská Bystrica : Občianske združenie Pribicer, 2005. 550 s. ISBN 80-969366-2-X.

KALUS, Peter. *Die Fugger in der Slowakei*. Augsburg : Wißner, 1999. 304 s. ISBN 3-89639-175-5.

KUBINYI, András. *Stände und Ständestaat im spätmittelalterlichen Ungarn*. Herne : Gabriele Schäfer Verlag, 2011. 434 s. ISBN 978-3933337-79-5.

RATKOŠ, Peter. *Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963. 340 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

BOROSY, András. The militia portalis in Hungary before 1526. In: BAK, János M. – KIRÁLY, Béla K. a kol. *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*. New York : Brooklyn College Press, 1982, s. 63 – 80. ISBN 0-930888-13-8.

CSEPREGI, Zoltán. Bund, Bundschuh, Verbundenheit. Radikales Gemeinschaftsprinzip in der früher Reformation Ungarns. In: ERDELYI, Gabriella a kol. *Armed Memory. Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450 – 1700)*. Göttingen – Bristol : Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, s. 147 – 167. ISBN 978-3-666-55097-3.

ČELKO, Mikuláš. Baníctvo a Banská Štiavnica v období pôsobenia komorských grófov Turzovcov. In: LACKO, Miroslav a kol. *Montánna história 4. 2011*. Limbach : Slovenská spoločnosť pre hospodárske a sociálne dejiny, 2012, s. 22 – 66. ISSN 1338-5984.

FIRNHABER-BAKER, Justine. Introduction: Medieval revolt in context. In: FIRNHABER-BAKER, Justine – SCHOENAERS, Dirk a kol. *The Routledge History Handbook of*

Medieval Revolt. Abingdon, Oxon – New York : Routledge, 2017, s. 1 – 15. ISBN 978-1-138-95222-5.

FRAKNÓI, Vilmos. Werbőczy István kiadatlan levelei és egy országgyűlési beszéde, 1513 – 1526. In: *Magyar Történelmi Társulat*, 1877, 6. évf., 11. sz., s. 125 – 148.

FUNDÁRKOVÁ, Anna. Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská. In: *Historický časopis*, 2000, roč. 48, č. 2, s. 231 – 256. ISSN 0018-2575.

GRAUS, Igor. Dóciovci z Veľkej Lúče ako jeden z destabilizujúcich faktorov banského podnikania v stredoslovenskej banskej oblasti na prelome 15. a 16. storočia. In: MARTULIAK, Pavol a kol. *Päťsté výročie vzniku thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1995, s. 107 – 123. ISBN 80-85162-85-7.

GRAUS, Igor. Zápas mesta Banskej Bystrice s vedením turzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku o správu banického bratstva Božieho tela. In: *Historický časopis*, 1999, č. 47, č. 2, s. 173 – 186. ISSN 0018-2575.

GYÖNGYÖSSY, Márton. II. Lajos legendás alkincstartója, Szerencsés Imre és a moneta nova. In: *Századok*, 2017, 151. évf., 3. sz., s. 607 – 644. ISSN 0039-8098.

HECKENAST, Gustáv. Banskobystrické banické povstanie (1525 – 1526). In: *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 1, s. 71 – 104.

HEISS, Gernot. Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521 – 1531. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1974, Vol. 82, No. 1-2, s. 119 – 180. ISSN 0073-8484.

JAKUBÍK, Ján. Matulay, Ctibor (Tibor). In: ŽAŽOVÁ, Henrieta a kol. *Biografický slovník slovenských archivárov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov a Odbor archivov a registratúr MV SR, 2023, s. 647 – 649. ISBN 978-80-89051-87-8.

JANÁČEK, Josef. Základní monografie o slovenském hornickém povstání 1525/1526. Peter Ratkoš, Povstanie baníkov na Slovensku 1525 – 1526. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1963, str. 340. In: *Československý časopis historický*, 1964, roč. 12, č. 4, s. 544 – 546.

LACKO, Miroslav. Sociálne hnutie banského robotníctva v rokoch 1525 až 1526 a jeho vplyv na život v banskobystrickom regióne. In: KLADIVÍK, Eugen a kol. *Z histórie medenorodného baníctva v banskobystrickom regióne*. Banská Bystrica : KB press, s.r.o., 2005, s. 37 – 44. ISBN 80-968014-1-4.

LUDWIG, Karl-Heinz. Bergleute im Bauernkrieg 1525/26: Salzburger zwischen Habsburg und Wittelsbach – oder politisch darüber hinaus? In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 2009, Bd. 149, s. 191 – 248. ISSN 0435-8279.

MALINIÁK, Pavol. Dobrá Niva. In: DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol. *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. Bratislava : Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017, s. 285 – 287. ISBN 978-80-224-1608-5.

MALINIÁK, Pavol. Prejudicium valde magnum. Konflikty majiteľov Ľupčianskeho panstva s mestami Brezno a Ľubietová v závere stredoveku a na začiatku novoveku. In: BAČA, Martin a kol. *Pod stromom života. Zborník k 70. narodeninám Michala Slivku*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2022, s. 401 – 409. ISBN 978-80-223-5388-5.

NEUMANN, Tibor. Werbőczy István származása és pályakezdése. In: MÁTHÉ, Gábor a kol. *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Budapest : Nemzeti Közzszolgálati Egyetem, 2014, s. 29 – 55. ISBN 9786155344572.

PROBSZT, Günther. Die sozialen Ursachen des ungarischen Bergarbeiteraufstandes von 1525/26. In: *Zeitschrift für Ostforschung*, 1961, Bd. 10, Nr. 3, s. 401 – 432.

PURTON, Peter. “Suffossore immiserunt ad subvertendum muros” – Mines and Miners in Medieval Siege Warfare. In: ATZBACH, Rainer a kol. *Castles and War. Castles of the North I*. Bonn : Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2015, s. 187 – 201. ISBN 978-3-7749-3978-3.

RATKOŠ, Peter. Banické povstanie 1525 – 1526 a reformačná ideológia na Slovensku. In: *Československý časopis historický*, 1954, roč. 2, s. 400 – 416.

RATKOŠ, Peter. K hodnoteniu triednych aspektov v baníckom povstaní na Slovensku v rokoch 1525 – 1526. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, 1979, roč. 9, s. 9 – 23.

RATKOŠ, Peter. K topografii Banskej Bystrice v čase banického povstania (v rokoch 1525 – 1526). In: *Historické štúdie*, 1964, roč. 9, s. 103 – 119.

RATKOŠ, Peter. Matulay Ctibor, *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536*, I. a II. zväzok. Archivná správa MV SSR, Bratislava 1980, 593 s. In: *Slovenská archivistika*, 1981, roč. 16, č. 2, s. 134 – 136.

RATKOŠ, Peter. Predohra banického povstania v našich banských mestách v rokoch 1525/1526. In: *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 3, s. 353 – 405.

SKLADANÝ, Marián. Der Deutsche Bauernkrieg und der Aufstand der Bergleute in den mittelslowakischen Städten. In: KELLING, Dieter a kol. *Brücken : Germanistisches Jahrbuch DDR – ČSSR 1988/89*. Prag : Lektorat für deutsche Sprache und Literatur beim Kultur- und Informationszentrum der DDR, 1989, s. 123 – 127. ISSN 1803-456X.

SKLADANÝ, Marián. Fuggerovci na Slovensku. In: DANIŠ, Miroslav a kol. *Acta historica Posoniensia I. Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania. Zborník k životnému jubileu Mariána Skladaného*. Bratislava : Stimul, 2001, s. 12 – 19. ISBN 80-8892-43-X.

SKLADANÝ, Marián. Úradníci židovského pôvodu na uhorskom dvore v neskorom stredoveku Ján Ernst (Ernusz) a Imrich Szerencsés (Fortunatus). In: MÚCSKA, Vincent a kol. *Acta historica Posoniensia XVIII. Judaica et holocaustica* 3. Bratislava : Stimul, 2012, s. 61 – 83. ISBN 978-80-8127-050-5.

VÁLKA, Josef. Peter Ratkoš, Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525 – 1526. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1963. Strán 340. In: *Historický časopis*, 1964, roč. 12, č. 2, s. 257 – 261.

VOZÁR, Jozef. Samospráva banského robotníctva v stredoslovenskej banskej oblasti. In: *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 205 – 217.

ZBUDNIEWEK, Janusz. Jasnogórski rękopis „Regestrum Confraternitatis Fratrum S. Pauli Primi Heremite“ z lat 1517 – 1613. In: ZBUDNIEWEK, Janusz a kol. *Studia Claramontana* 6. Jasna Góra : Wydawnictwo OO. Paulinów, 1985, s. 240 – 374.

ZBUDNIEWEK, Janusz. Węgrzy na Jasnej Górze w I połowie XVI wieku. In: *Folia historica Cracoviensia*, 1997 – 1998, Vol. 4-5, s. 133 – 138.

Elektronické zdroje / Electronic sources

BAK, János M. *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Logan : Utah State University, 2019. 1631 s. Dostupné na: https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4/ [cit. 17. 5. 2025].

O autorovi / About the author

doc. PhDr. Pavol Maliniak, PhD.

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

e-mail: pavol.maliniak@umb.sk

<https://orcid.org/0000-0001-5763-2090>